

GIAGU LEDDA

Metge i traductor

PER QUÈ HE TRADUÏT JOAN MARAGALL?

M'agradaria escriure de Joan Maragall com un dels molts escriptors de totes les èpoques i de múltiples llengües traduïts al sard, com una peça que faltava en el gran mosaic de la literatura en sard i que per fi s'hi ha afegit. Al contrari, em toca escriure de Maragall com un dels pocs escriptors traduïts a la meua llengua, minoritària i minoritzada, poc escrita i potser encara menys llegida. Jo tinc la sort de no ser un traductor de professió, que és lligat a temps de lliurament, als capricis de l'editor, al seu model de llengua de traducció, i no em veig obligat a traduir llibres en els quals no estic gaire interessat. Sempre he presentat jo la traducció acabada –la que he volgut– a l'editor.

La meua feina és una altra, ben diferent: sóc metge i treballo en un hospital públic de Catalunya. El nom de la meua especialitat mèdica, «Anestesiologia i Reanimació», a més de definir la branca de la meua professió, fa referència a la meua tasca com a traductor: reanimar la meua llengua materna, que es troba en un estat precomatós, per una obligació moral que sento per contribuir a la seva defensa, recuperació i reforçament.

Quin va ser l'impuls inicial, la molla que m'ha dut a traduir? Va ser l'amor –«L'amor che muove il sole e l'altre stelle», vers dantesco citat per Maragall–, l'amor per la primera llengua que he sentit, la llengua dels primers afectes, la llengua en la qual he expressat per primera vegada els meus sentiments: la mateixa que m'han fet deixar a fora de la porta de l'escola als sis anys. I després per l'altre amor, per la meua llengua d'identitat, la catalana, que vaig conèixer fa molts anys, amb una motxilla a l'esquena, cabells llargs i barba rebel, en un agost parisenc.

Parlar de traduccions a la llengua sarda també significa parlar de literatura sarda. Quina és la literatura sarda? Aquesta és una pregunta que molta gent es fa a Sardenya. Un observador extern que es vulgui aclarir les idees no en traurà mai l'aigua clara i tindrà dificultats a entendre el debat lingüísticoliterari i psiquiàtric al voltant del tema.

Una bona part de la intel·lectualitat illenca, senzillament, nega l'existència del problema: el sard, afirmen, no és una llengua minoritària, sinó un conjunt de parles, alienes al sistema de dialectes italians i tradicionalment privat d'un idioma sostre de referència que no sigui l'italià literari. I així accepten les directrius de la cultura dominant i no reconeixen la minoria lingüística ni els productors de cultura local, sardògrafs i sardòfons.

La Sardènia real és en un cert sentit comparable a una situació postcolonial com la que va descriure Frantz Fanon: hi ha una part de gent acomplexada, insegura, potser descontenta de viure en una colònia, que intenta acreditar-se de cara a la metròpoli com a representant de la identitat sarda legítima, per obtenir un reconeixement social i cultural. I com ho ha de fer? Cal que es presenti tal com tothom espera que es presenti un sard: com a crioll de Sardènia, com a «sard», de parla i escriptura italiana naturalment, amb un cert aire exòtic –per què no?–, sota pena de no trobar lloc en cap categoria d'italianitat a disposició.

Per tant fan passar per literatura sarda aquella escrita a Sardènia en italià; la verdadera literatura sarda en el pitjor dels casos és, segons ells, literatura dialectal i, en el millor dels casos, és literatura semiculta.

Un altre terme que fan servir és literatura *in limba*. Valorar o simplement assenyalar que, a banda de la producció literària en la llengua estatal, existeix també una producció literària en sard, avalada en els últims anys per un parell de centenar d'obres de narrativa i poesia, originals o traduïdes, d'això ni parlar-ne.

Si Itàlia, com si diguéssim, va obrir l'illa al món –l'alfabetització de masses a Sardènia la va donar l'estat italià– avui l'italianisme exasperat, el monolingüisme amb tintes histèriques, està tancant l'illa en un provincialisme desesperant.

Tornem als Elogis, tornem a Maragall. Si tot comença per la paraula, com escriu citant l'evangeli de sant Joan («En el principi era la paraula, i la paraula estava en Déu»), cal reconèixer que al principi de moltes literatures hi ha unes traduccions. Si més no, recordem que la literatura llatina va prendre el vol amb la traducció de l'*Odissea* feta per Livi Andrònic el segle III a. C.

El primer document en sard és del 1089. La *Carta de Logu* –un recull de lleis de dret civil i penal del regne o Logu d'Arborea–, escrita en sard, és una de les recopilacions de lleis més antigues d'Europa. Fou promulgada per Elionor l'any 1376, fou confirmada per la corona catalanoaragonesa de la mà d'Alfons IV el 1421, i regí Sardènia fins a l'establiment del codi savià el 1827.

Desitjaria avui que un Carles Riba sard digués les mateixes paraules escrites a propòsit de la poesia catalana: «Fermança segura de la venturosa continuïtat de la nostra poesia és aquesta aurora de grans traduccions que avui lluu damunt la renaixença catalana. [...] Per les traduccions s'està formant avui com un patrimoni de tradició infal·lible; els tresors de les races i de les èpoques es renovellen en català, i en ells trobem els catalans una plenitud d'història de l'esperit que, ultra compensar-nos dels segles de silenci, pot fer-nos obirar un nostre futur imperi de cultura».

Però em sembla que de moment no tenim encara, nosaltres els sards, aquesta aurora tan desitjada. Llàstima. Ara bé, si no hi ha una clara aurora, com a mínim comencem a veure una mica de llum.

Abans de ser traductor, he estat lector dels Elogis. Algú va dir que la millor manera de llegir és traduir, que vol dir estimar el que estem llegint i, com en tots els amors, passar també alguna que altra pena, sense deixar d'estar sempre al servei de l'obra objecte de l'amor, i de l'autor. La traducció és com un viatge llarg –d'anada i tornada–, que recorre l'obra, que s'endinsa entre les paraules. Un viatge que ens canvia, un viatge al final del qual no serem pas iguals al que érem al començament. Un recorregut en el qual trobarem obstacles, patirem les angúnies de les equivalències, els esclavatges de les maneres de dir. I a vegades ens farem guiar per l'ànsia d'una precisió que hem confós amb la bellesa, i ens enlluernarà més d'un cop la llum intensa d'unes quantes paraules que no ens deixarà apreciar la bellesa cromàtica de tota una frase.

Coberta de l'edició de la traducció de Giagu Ledda

Cada dia és una batalla amb armes curtes, cansosa, fatigant, feta de victòries aparents que el dia següent ja són petites derrotes. Moltes vegades és com tallar el cap d'una hidra: li tornen a créixer encara més caps. La satisfacció plena és rara: sempre el traductor serà perseguit pel dubte. El traductor és un patidor. Pensem en els dolors d'un traductor, dolors en els quals busquem –quin remei!– alguna finalitat terapèutica. Pensem en la soledat del traductor: llibre, pantalla d'ordinador i teclat.

Tanmateix, ens adonem que, a poc a poc, estem arribant al punt final, que és al punt d'on hem sortit. I ja no som els mateixos: la trobada amb l'obra i amb el seu autor ens ha canviat, ens ha enriquit. Però amb quina finalitat havíem començat el nostre viatge?

L'objectiu que jo em poso amb les meves traduccions és de difondre pensaments –com els de Joan Maragall– que mereixen ser coneguts i pensats en la meua llengua. Perquè la meua llengua ha d'entrar en contacte amb altres llengües, per reforçar la pròpia literatura, per reforçar el seu patrimoni literari, per participar en el moviment de les cultures.

La traducció és el motor d'aquest moviment perpetu, és un pont obligat que és necessari creuar per saber què diuen en terres llunyanes o, simplement, a l'altra banda del riu. És el nodriment d'una cultura; és una finestra oberta al món; és aire fresc. En les llengües minoritzades, com ara la sarda, la traducció és una de les maneres de modelar l'idioma, és una limfa vital. És la mà de l'home que dirigeix l'aigua fresca dels rius literaris als solcs de la llengua pròpia per no deixar-la morir, per donar-li vida, perquè doni més fruits. I no és el mateix traduir Maragall al francès o fer-ho al sard.

Aquest viatge llarg, el farem sols? No. Jo m'he fet acompanyar. I qui m'ha acompanyat, qui m'ha guiat, qui m'ha suggerit el millor camí a seguir? «Entre les traduccions, és molt bona aquella que excita les mateixes passions i imatges a la fantasia amb el mateix efecte de l'original», escrivia Ugo Foscolo, a propòsit dels seus escrits sobre Homer. El poeta aquí insinua que una traducció no solament ha de ser correcta des d'un punt de vista gramatical, sinó que ha d'expressar el que és el cor (o l'ànima) del text original, amb totes les seves passions, sentiments, reflexions i imatges. I com arribar a aquesta perfecció? Evidentment, la fórmula universal no existeix.

«Els traductors s'assemblen a mediadors molt diligents que exalten el valor d'una dona molt bonica i mig tapada, velada: fan néixer l'impuls irresistible de conèixer l'original», escriu Johann Wolfgang von Goethe. Un concepte que Maragall devia tenir sempre present, així com la continuació del discurs de Goethe on s'evoca l'esperança «que l'autor d'una nació estrangera sigui traduït a la nostra llengua, de tal manera que el podem considerar dels nostres».

Aquesta va ser la idea, potser una mica ambiciosa, i vanitosa, que em va guiar durant tot el meu viatge: posar en evidència els caràcters peculiars del sard mantenint al mateix temps la fidelitat al text original català, insubstituïble. No pas cobrir l'original amb el vel transparent de la traducció, sinó mostrar-lo sota un altre aspecte. Poder considerar Joan Maragall un dels nostres...

I quin model de llengua he fet servir? Hi ha molts partidaris d'una llengua planera, senzilla –light, en podem dir–, molt propera al model parlat per la gent. Però cal tenir en compte que el sard que ara es parla és una llengua embastardida, tant en la pronúncia com en la sintaxi, i encara més en el lèxic. Tampoc Maragall no intentava reproduir la llengua viva, i ho notem molt bé quan el llegim.

Doncs bé, tot això demostra que la llengua que l'escriptor posa sobre el paper és fruit d'una recreació, com ho és tota obra artística, i en conseqüència, el traductor també ha de ser, al seu torn, una mica escriptor i artista. Per tant, és un error afirmar que la llengua escrita, la literària, s'hagi d'apropar a la parlada, i no pas al contrari. No és una qüestió de purisme, sinó de supervivència. I això és encara més necessari quan la situació lingüística és anormal, com és el cas de la sarda, i no valen els criteris ni la permissibilitat que pot oferir generosament una llengua autònoma i sobirana.

En el meu viatge a través la traducció dels Elogis m'ha acompanyat una altra gran personalitat: sant Jeroni. «Declaro en veu alta» –afirma el traductor de la *Vulgata*– «que, en les meves traduccions del grec al llatí, jo no tradueixo paraula per paraula, sinó el sentit original de l'escrit, excepte en els llibres sagrats, on fins i tot l'ordre de les paraules conté un misteri».

En fi, Maragall m'ha obligat a traduir els seus Elogis resseguint les indicacions de sant Jeroni respecte als llibres sagrats: fins i tot l'ordre de les paraules és intocable, perquè és sagrat.